

بزه‌دیده‌شناسی کودکان در شبکه‌های مجازی

دکتر هادی کرامتی معز

مدرس دانشگاه تهران

دکتری حقوق کیفری و جرم‌شناسی دانشگاه تهران

سرشناسه :
عنوان قراردادی :
عنوان و نام پدیدآور :
مشخصات نشر :
مشخصات ظاهری :
شابک :
وضعیت فهرست نویسی :
یادداشت :
موضوع :
موضوع :
موضوع :
موضوع :
موضوع :
موضوع :
رده بندی کنگره :
رده بندی دیویی :
شماره کتابشناسی ملی :

بزه دیده شناسی کودکان در شبکه های مجازی

تألیف: دکتر هادی کرامتی معز

ناشر: انتشارات دادگستر

چاپ اول: شهریورماه ۱۳۹۹

شماره: ۵۰۰ جلد

قیمت: ۶۵۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۲۸۲-۱۶۴-۵

همه ی حقوق چاپ و نشر این اثر برای نشر دادگستر محفوظ است. تکثیر، انتشار و بازنویسی این اثر یا قسمتی از آن به هر شیوه، از جمله: فتوکپی، الکترونیکی، ضبط و ذخیره در سیستمهای بازیابی و پخش بدون دریافت مجوز کتبی و قبلی از ناشر ممنوع است. این اثر تحت حمایت «قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان ایران» قرار دارد.

دفتر مرکزی انتشارات: تهران، میدان حضرت ولی عصر (عج)،
بلوار کشاورز، ابتدای خیابان فلسطین، کوچه شهید ذاکری،

بن بست سوم، پلاک ۶

تلفن ۸۸۹۰۴۴۶۵ - ۸۸۹۰۵۴۶۰ فکس ۸۸۹۱۰۳۳۳

کدپستی: ۱۴۱۶۷۵۳۶۸۱

آدرس سایت: www.dadgostarpub.ir

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

«نرفع درجات من نشاء و فوق كل ذي علمٍ عليم»
قرآن کریم

تقدیم به

دخترم «ملکا»

پیشگفتار

گستره توزیع و استفاده از شبکه‌های مجازی که در حال حاضر در گوشی‌های تلفن همراه بسیار سهل و آسان در دسترس عموم مردم قرار گرفته و در این شبکه‌های مجازی کاربران به صورت شخصیت حقیقی (نام افراد) یا به صورت شخصیت حقوقی (نام گروه‌ها، مراکز و سازمان‌ها) فعالیت دارند و در حال حاضر به عنوان قوی‌ترین رسانه آنلاین در دنیا معرفی شده است که علاوه بر فرصت‌هایی که می‌توانند داشته باشد، تهدیدها و آسیب‌هایی نیز به همراه دارند. با این اوصاف کودکان که در جامعه کنونی ایران به دلیل مجازی شدن آموزش و گرایش جامعه به فضای مجازی بیش از پیش در معرض انواع آسیب‌های این نوع از شبکه‌های مجازی هستند و این کاربران کم سن در معرض حجم عظیمی از اطلاعات قرار گرفته‌اند که بخشی از آن‌ها به دلیل عدم تناسب با رشد سنی و عقلی و میزان دانش کودک می‌تواند آثار زیان باری به همراه داشته باشد.

از این رو فراگیری شبکه‌های مجازی در ایران مانند سایر نقاط جهان به تنهایی این پدیده را به موضوعی مهم برای پژوهش تبدیل می‌کند اما اهمیت مطالعه این پدیده زمانی بیشتر می‌شود که آن را در پیوند با بحث کودکان به عنوان یکی از آسیب پذیرترین اقشار در شبکه‌های مجازی تطبیق داد. با توجه به اینکه در فضای مجازی، امکان کنترل محتوایی که در دسترس افراد قرار می‌گیرد، وجود ندارد، فیلمها، تصاویر، مطالب و نوشته‌هایی که حاوی موضوعات غیر اخلاقی و مستهجن، نژادپرستانه، خشونت‌آمیز و ترویج‌دهنده سبک‌های پوشش، مد و تغذیه ناصحیح هستند، به راحتی در اختیار آن‌ها قرار می‌گیرند؛ از این رو پدیده بزه‌دیدگی کودکان بیش از پیش اتفاق می‌افتد؛ از این حیث نگارنده این موضوع جدید را به عنوان موضوع پژوهش انتخاب نموده است.

در پایان نیز این فرصت را غنیمت شمرده و از همه اساتید بزرگوام که در هر سه مقطع تحصیلی افتخار داشتم در دانشگاه تهران خدمتشان تلمذ کنم سپاسگزاری کرده به

ویژه جناب آقای دکتر سید محمود میرخلیلی (دانشیار محترم دانشگاه تهران) و همچنین جناب آقای دکتر حسن عالی پور و جناب آقای دکتر مهدی شیدائیان (استادیاران محترم دانشگاه تهران) با راهنمایی‌های سازنده و بی‌دریغشان در نگارش این اثر یاریگر اینجانب بوده‌اند، سپاسگزاری نمایم.

همچنین از استاد عزیز و ارجمند آقای دکتر عباس منصورآبادی (دانشیار محترم دانشگاه تهران) که علاوه بر تلمذ در محضر ایشان و استفاده از دریای بیکران دانش و فضایل اخلاقی - شخصیتی وی، همواره مشوق اینجانب بودند، سپاسگزاری نمایم. ایضاً از کلیه اساتید دانشگاه تهران به ویژه اساتید بزرگوار دکتر محمدابراهیم شمس ناتری و دکتر احمد حاجی ده‌آبادی (دانشیاران محترم دانشگاه تهران) که مدیون ارشاداتشان در هر سه مقطع تحصیلی بودم، سپاسگزارم.

لازم بذکر است از حسن اعتماد انتشارات دادگستر و مدیریت محترم آن جناب آقای حسن سمیعان که با وجود محدودیت‌های فراوان این روزهای حوزه چاپ در کشور، از انتشار این اثر حمایت کردند، سپاسگزارم و از همه اساتید نکته‌سنج و دانشجویان عزیز استدعا دارم بر اینجانب منت گذاشته و در جهت غنی‌تر شدن این نوشته، انتقادات و پیشنهادهای خود را به آدرس ایمیل (keramatihadi@gmail.com) ارسال کنند.

هادی کرامتی معز

تهران - ۱۵ مهر ۱۳۹۹ خورشیدی

فهرست مطالب

پیشگفتار

مقدمه

فصل اول - شناخت پدیده بزه‌دیدگی کودکان در شبکه‌های مجازی

مبحث اول: مفهوم شناسی و انواع شبکه‌های مجازی

گفتار اول: مفهوم فضای سایبر

گفتار دوم: مفهوم فضای مجازی

گفتار سوم: مفهوم جرم شناسی فضای مجازی

گفتار چهارم: مفهوم شبکه‌های اجتماعی مجازی

گفتار پنجم: انواع و نمونه‌های شبکه‌های اجتماعی مجازی

بند اول: انواع شبکه‌های اجتماعی مجازی

بند دوم: نمونه‌های شبکه‌های اجتماعی مجازی

گفتار ششم: مفهوم و گونه‌های بزه‌دیدگی کودکان در شبکه‌های اجتماعی مجازی

بند اول: مفهوم بزه‌دیدگی کودکان در شبکه‌های اجتماعی مجازی

بند دوم: انواع بزه‌دیدگی کودکان در شبکه‌های اجتماعی مجازی

مبحث دوم: حقوق کودکان بزه‌دیده و حمایت از آن‌ها در شبکه‌های اجتماعی مجازی

گفتار اول: حقوق کودکان بزه‌دیده در شبکه‌های مجازی

بند اول: حق رعایت حریم خصوصی کودکان در شبکه‌های مجازی

بند دوم: حق رعایت اخلاق سایبری کودکان نسبت به کاربران شبکه‌های مجازی

بند سوم: حق بر فراموش شدن اطلاعات کودکان در شبکه‌های مجازی

گفتار دوم: حمایت از کودکان بزه‌دیده در شبکه‌های مجازی

بند اول: حمایت کیفی

بند دوم: حمایت اجتماعی

بند سوم: حمایت مالی

بند چهارم: حمایت بالینی

مبحث سوم: نظریه‌های مرتبط با بزه‌دیدگی کودکان در شبکه‌های مجازی

گفتار اول: نظریه فراگیری

گفتار دوم: نظریه فعالیت‌های روزمره

گفتار سوم: نظریه سبک زندگی

گفتار چهارم: نظریه انتخاب عقلایی

فصل دوم - علت‌شناسی و آسیب‌شناسی بزه‌دیدگی کودکان در شبکه‌های مجازی

مبحث اول: علت‌شناسی بزه‌دیدگی کودکان در شبکه‌های مجازی

گفتار اول: علت‌شناسی فردی

بند اول: کنجکاوی نسبت به موضوعات جنسی

بند دوم: گذراندن اوقات فراغت

بند سوم: ارضای نیازهای روانی

بند چهارم: اضطراب از مواجهه حضوری

گفتار دوم: علت‌شناسی خانوادگی

بند اول: فقدان سواد و فرهنگ مجازی

بند دوم: تضعیف نهاد خانواده

بند سوم: فقدان نظارت والدین

مبحث دوم: آسیب شناسی بزه‌دیدگی کودکان در شبکه‌های اجتماعی مجازی

گفتار اول: آسیب‌های روحی و روانی

بند اول: اتلاف وقت و افت تحصیلی

بند دوم: بلوغ جنسی زودرس

بند سوم: انزوای اجتماعی

بند چهارم: پرخاش‌گری و خشونت

بند پنجم: اعتیاد به شبکه‌های مجازی

گفتار دوم: آسیب‌های اخلاقی و اعتقادی

بند اول: کاهش اعتقادات دینی

بند دوم: بحران هویت فرهنگی و اسلامی

بند سوم: سوء استفاده‌های جنسی

بند چهارم: خود ارضایی

بند پنجم: نقض حریم خصوصی کودکان

فصل سوم - ارائه راهکارهای پیشگیری از بزه‌دیدگی کودکان در شبکه‌های مجازی

مبحث اول: پیشگیری وضعی از بزه‌دیدگی کودکان در شبکه‌های مجازی

گفتار اول: پالایش محتوای مجازی (فیلترینگ)

بند اول: سابقه پالایش (فیلترینگ) در سیاست‌های تقنینی

بند دوم: چالش‌های حقوقی و فنی موجود در نظام پالایش (فیلترینگ)

گفتار دوم: تدابیر نظارتی

بند اول: شورای عالی فضای مجازی

بند دوم: پلیس فتا

مبحث دوم: پیشگیری رشد‌مدار از بزهدیدگی کودکان در شبکه‌های مجازی

گفتار اول: نهادهای متولی پیشگیری رشد‌مدار از بزهدیدگی کودکان در شبکه‌های مجازی

بند اول: خانواده

بند دوم: مدرسه

گفتار دوم: ارائه راهکارهای پیشگیری رشد‌مدار از بزهدیدگی کودکان در شبکه‌های

مجازی

بند اول: تدابیر آموزشی – آگاهی بخشی

بند دوم: تدابیر تربیتی – پرورشی

نتیجه‌گیری

راهکارهای پیشنهادی

فهرست منابع

ضمایم

مقدمه

یکی از تأثیرگذارترین خدمات ارائه شده در اینترنت شبکه‌های اجتماعی مجازی چند منظوره نظیر اینستاگرام؛ تلگرام؛ واتس‌آپ؛ توئیتر و... است که به پدیده‌ای مهم و پرطرفدار در میان تمامی سنین تبدیل شده و حتی کودکان را نیز درگیر خود کرده است؛ گرچه در خصوص تعداد و فراوانی کاربران شبکه‌های اجتماعی مجازی آمار رسمی موجود نیست؛ ولی شواهد غیررسمی مبنی بر این است که در حال حاضر سه شبکه اجتماعی چند منظوره اینستاگرام؛ تلگرام و واتس‌آپ بیش‌ترین طرفدار و کاربر را به خود اختصاص داده‌اند.^۱

شبکه‌های اجتماعی با اهداف متفاوتی تأسیس می‌شوند؛ بر اساس شواهد موجود، برخی از آن‌ها از جمله لینکدین^۲؛ فرصت دسترسی و به اشتراک‌گذاری اطلاعات حرفه‌ای - شغلی را در اختیار افراد قرار می‌دهد؛^۳ بعضی دیگر از این شبکه‌ها با هدف برقراری رابطه اجتماعی با دیگران و به اشتراک‌گذاری اطلاعات و اخبار روز تأسیس شده‌اند که از آن جمله می‌توان به شبکه اجتماعی فیس بوک اشاره کرد؛ در اساسنامه‌ی برخی دیگر از این شبکه‌ها نیز تفریح و برقراری رابطه اجتماعی، هدف اولیه به شمار می‌رود؛ به عنوان مثال، با ایجاد حساب کاربری و ثبت نام در شبکه تانگو، به محض ورود به صفحه اصلی، پیامی متنی از طرف شبکه برای کاربر جدید ارسال می‌شود که در آن این پیام آمده است: «به تانگو خوش آمدید؛ اینجا مکانی

---

۱. کرامتی معز، هادی و عبدالهی، سامان؛ تحلیل جامعه‌شناسی جنایی علل و پیامدهای هرزه‌نگاری در شبکه‌های اجتماعی مجازی و راهکارهای پیشگیری اجتماعی از آن، فصلنامه علمی پژوهشی علوم اجتماعی، سال دهم، شماره ۴، ۱۳۹۵، ص ۳۲۵.

2. LinkedIn.

3. Papacharissi, Zizi. "The virtual geographies of social networks: A comparative analysis of Facebook, LinkedIn and a SmallWorld". *NewMedia Society*, 11, 199. Retrieved June 15, 2009, p12.

است برای ارتباط داشتن، اجتماعی بودن و تفریح کردن^۱».

ویژگی‌های فضای مجازی است که انسان‌ها را قادر می‌سازد تا به سادگی از دل زمان و مکان عبور کنند تا فرصت‌های جدیدی را برای آموزش، تجارت، سرگرمی، عشق و فعال بودن دارا باشند، فرصت‌هایی جدید را برای ارتکاب جرم نیز به وجود می‌آورند و می‌تواند بر روی تمایل به ارتکاب جرم تأثیر بگذارد. به عبارت دیگر، اینترنت و فضاهای اجتماعی که آن‌ها را در بر می‌گیرد، راه‌های دسترسی به بزه دیدگانی را فراهم می‌آورد که در نبود اینترنت و فضاهای اجتماعی تحت کنترل آن، اهدافی عملی برای جرم در فضای مجازی محسوب نمی‌شدند؛ به عبارت دیگر «شبکه‌های اجتماعی دانش‌آموزان را در محیط‌هایی عاری از نگرهبانان سنتی (والدین و معلمان) قرار می‌دهد و لذا آنان را نسبت به خواسته‌های جنسی بزرگسالان، آسیب‌پذیر رها می‌سازد^۲».

شبکه‌های اجتماعی مجازی به طور مطلق نه تهدید هستند و نه فرصت، اما هم زمان، هم تهدید به شمار می‌روند هم فرصت؛ بستگی دارد به این که از چه زاویه‌ای به آن نگاه می‌شود. این شبکه‌ها از نظر فناوری، نقطه اوج بلوغ فناوری اطلاعات به شمار می‌روند. شبکه‌های اجتماعی مجازی بر قله فناوری اطلاعات و فضای سایبر ایستاده‌اند و دست کم تا دو دهه آینده بدیلی برای آن‌ها، از نظر فناوری، نباید قائل بود. ممکن است سایت‌های شبکه‌های اجتماعی یا انواع آن‌ها تغییر کند، اما کارکرد و فرآیند و مکانیزم عمل آن‌ها همچنان ثابت باقی خواهد ماند. اگر نگاه سلبی به این شبکه‌ها در جامعه‌ای حاکم شود، نتیجه‌اش فیلترینگ و پالایش خواهد بود و حاصل آن نادیده انگاشتن فرصت‌های ایجاد شده توسط آن‌هاست. اما اگر نگاه ایجابی به این شبکه‌ها در جامعه حاکم شود، نتیجه‌اش تدابیر تشویقی و فرصت تلقی کردن آن‌ها و استفاده از ظرفیت‌های این شبکه‌ها در امور مختلف علمی - آموزشی و تربیتی خواهد بود.

۱. دانش ناری، حمیدرضا و شیخ الاسلامی، عباس و محمد کوره پز، حسین؛ تحلیل بزه دیدگی جنسی زنان در شبکه‌های اجتماعی: نمونه پژوهی تانگو، فصلنامه پژوهش حقوق کیفری، سال ششم، شماره ۲۲، ۱۳۹۷، ص ۶۶.

2. Wolak et al, Online victimization of youth: five years later. Alexandria, VA: National Center for Missing and Exploited Children, 2006, p38.

انسان‌ها اساساً به ارتباط با یکدیگر نیاز دارند؛ در فرآیند ارتباط است که سایر فعالیت‌ها معنا پیدا می‌کند. انسان موجودی اجتماعی است و با حضور در اجتماع اقناع و ارضا می‌شود. شبکه‌های اجتماعی از گذشته هم وجود داشته‌اند: گروه‌های دوستان؛ احزاب؛ تشکل‌های مدنی؛ هیأت‌های مذهبی؛ نهادهای صنفی و گروه‌های دانشجویی و دانش‌آموزی نوعی از شبکه‌های اجتماعی واقعی هستند. دنیای سایبر نوع جدیدی از شبکه‌های اجتماعی را به وجود آورده که شبکه‌های اجتماعی مجازی نام گرفته‌اند؛ شبکه‌های اجتماعی واقعی در درون شبکه‌های اجتماعی مجازی بازسازی و بازپروری شده‌اند. گروه دوستان شما در این شبکه‌ها، در واقع، از ظهور پدیده جدیدی تحت عنوان «واقعیت مجازی» باید نام برد که در حقیقت، واقعیتی عینی است که در فضای مجازی بروز و ظهور پیدا کرده است و در عین حال که دیده نمی‌شود و وجود دارد.

نادیده گرفتن موضوع شبکه‌های اجتماعی مجازی در ایران، هیچ آموزشی درباره مضرات، عواقب یا خطرهای استفاده از آن‌ها نیز در نظام آموزشی به دانش‌آموزان ما داده نمی‌شود بنابراین، کاربران کودک این شبکه‌ها در ایران بی‌محابا و بی‌باکانه اطلاعاتی را در آن‌ها منتشر می‌کنند که معمولاً در کشورهای دیگر کاربران آن‌ها را منتشر نمی‌کنند. نظام آموزش ما به شدت از روند رشد سریع فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی عقب مانده است. در حالی که حتی کودکان دبستانی ما نیز با اینترنت و شبکه‌های اجتماعی و بازی‌های رایانه‌ای آشنا هستند و به تعبیری امروزه، دانش‌آموزان با اینترنت بزرگ شده‌اند و به نوبه خود، به شدت با فرصت‌های متعدد استفاده برخاط از این ابزار، آشنا هستند. دانش‌آموزان دختر و پسر با استفاده روش‌های مختلف مربوط به ارتباط رایانه‌ای مانند ایمیل، چت، پیامک و شبکه‌های اجتماعی، درگیر جریان جامعه‌پذیری برخاط و آنلاین هستند. از این رو شناخت پدیده بزه‌دیدگی کودکان و شبکه‌های اجتماعی مجازی و نظریه‌های مرتبط با آن ضروری است.

نگارنده در این کتاب به دنبال پاسخ گویی به این مسأله است که علت بزه‌دیدگی کودکان در شبکه‌های اجتماعی مجازی چیست؟ در پی پاسخ به این سوال به نظر

می‌رسد باید علل شخصیتی، خانوادگی و اجتماعی را به تفکیک بررسی و ارزیابی نمود. از طرفی نگارنده صرفاً به دنبال علت شناسی نیست در کنار علت یابی به دنبال یافتن راهکارهایی در جهت پیشگیری از این پدیده در شبکه‌های اجتماعی است؛ با این اوصاف مسأله مهم دیگری که در این کتاب در پی آن هستیم این است که چه راهکارهای پیشگیری از پدیده بزه‌دیدگی کودکان در شبکه‌های اجتماعی چیست؟

